

TEATRI EVROPE

ISTORIJA ARHITEKTURE POZORIŠTA

*Ne piše se o arhitekturi kao što se piše
istorija ili poezija.*

Vitruvije K·V/uvod 1.

*Mojoj supruzi
Nadeždi Popović
lekaru pedijatru*

BEOGRAD
2017.

SADRŽAJ:

PRVI DEO

– REČ RECENZENATA.....	4
– UVOD.....	5
– PRISTUP TEMI.....	8
• PREDISTORIJA	9
– PRAPOČECI	11
– EGIPAT	13
– KRIT	15
– GRČKA.....	17
• ANTIKA - STARI VEK	19
– GRČKA	23
– RIMSKA IMPERIJA.....	33
• SREDNJI VEK	49
– VIZANTIJA	63
• HUMANIZAM	71
• RENEZANSNA	75
– ITALIJA	78
– FRANCUSKA.....	91
– NEMAČKA	94
– ŠPANIJA	96
– ENGLJESKA.....	97
• BAROK I ROKOKO	103
XVII VEK	
– ITALIJA	107
– FRANCUSKA.....	115
– ŠPANIJA	121
– ENGLJESKA.....	122
– NIZOZEMSKA.....	123
– NEMAČKA I AUSTRIJA.....	124
XVIII VEK	
– NEMAČKA	127
– FRANCUSKA.....	132
– AUSTRIJA.....	132
– ITALIJA	133
– ROKOKO	140

• KLASICIZAM	141
– FRANCUSKA.....	145
– ITALIJA	152
– NEMAČKA I AUSTRIJA.....	155
– ENGLJESKA.....	161
– ŠVEDSKA.....	164
– RUSIJA	165
– MAĐARSKA.....	167
• EKLEKTIZAM	169
• SECESIJA I MODERNO DOBA	179
– NOVE IDEJE.....	183
– SECESIJA.....	185
– MODERNA.....	188
– NEOEKLEKTIZAM.....	198
– ZAVRŠNA REČ O PRVOM DELU	204

DRUGI DEO

• BALKANSKO POLUOSTRVO	213
– ANTIKA	215
– SREDNJI VEK	219
– RENESANSNA.....	225
– BAROK	227
– KLASICIZAM.....	231
– EKLEKTIZAM	235
– SECESIJA I MODERNO DOBA	241
• ZAVRŠNA REČ	245
• BIBLIOGRAFIJA	246
• BIOGRAFIJE RECENZENATA I AUTORA	247

(Knjiga sadrži oko 95 stranica teksta i oko 150 stranica slika, crteža, planova).

REČ RECENZENATA

KNJIGA: TEATRI EVROPE / ISTORIJA ARHITEKTURE POZORIŠTA

Od svih opisa čoveka i njegovih akcija u kolektivnom prostoru najduže pratimo njega kao *homo ludus*-a. Od praistorije do modernih vremena ova se komunikacija među različitim akcionim tipovima neprestano ostvaruje u otvorenom/zatvorenom, u slučajno ili namerno građenom prostoru sa jasnim dosezanjem do nečije milosti, obožavanja, ali i udovoljenja ličnog doživljaja pokretom, glasom, pouke ili poruke, uvek na opšte zadovoljstvo kako izvršioca akcije (glumca) tako i na njenog primaoca (gledaoca), sa jasno izraženim težnjama da se ova granica, na mogući način, ukloni i oni spoje u zajedničkom zadovoljstvu. Taj problem opštenja u zadovoljstvu prof. Žorž Popović obrađuje u vrednom prilogu *Teatri Evrope*, odnosno *Istorija arhitekture pozorišta* sledeći taj istorijski trag u **dvanaest** predloženih poglavlja.

Treba odmah istaći da prateći veoma pedantno razvoj ove materije, kroz navedene periode, autor svaki od njih zaključuje sopstvenim komentarom. Oni nisu isključivo posvećeni pozorištu, jer se oni zadržavaju, pre svega, na opštim prilikama, kritički preispituju mnoge dosadašnje zaključke, koje je često vreme, usled detaljnijih istraživanja, demantovalo. To je veoma dobro istaknuto u podvlačenju razlike između grčkog i rimskog doprinosa, dajući Rimu prednost u pojavi vrednih konstrukcija i korisnih, novih gradskih funkcija. Zadržavajući pri tome punu ozbiljnost prema činjenicama, tekst je često obogaćen vrednim a i šaljivim dogodovštinama prisutnih očevidaca ili komentatora - to doprinosi lepoti pisane reči.

Autor u praistoriji, u istočnom delu Mediterana, otkriva mnoge buduće karaktere pozorišta, u dramskoj i graditeljskoj pojavi. U viševjekovnim pokušajima ostvaruje se grčko pozorište sa već odeljenim prostorima za njegovo dobro korišćenje; prirodni uslovi terena koriste se za postavljanje gledališta uz skromnu scene-ona će u potonjem, helenističkom periodu, porasti i stvoriti povoljan odnos sa gledalištem. U dopunskim komentarima, autor se kritički osvrće na postojeće rekonstrukcije antičkih pozorišta u kojima posebno scena premaša svoje autentične dimenzije - bliže klasicističkim konceptima. I gledalište nije pošteđeno inovacija opremom drvenim sedalima - sa potpuno pogrešnim prikazivanjem akustičkih povoljnosti u nepostojećim uslovima u turističkoj interpretaciji.

Rimski opus u oblasti pojave pozorišta je osnova evropske civilizacije i kulture, pa je bitna razlika između grčkog i rimskog pozorišta bila već ranije uočena i opisana u delu Vitruvija. Autor podvlači, u rimskom eksperimentu, značaj primenjene konstrukcije, njegov urbani položaj i sam sadržaj.

U sledećem periodu, srednjovekovnom, bez posebne zgrade uz različite uslove gradskog prostora igra se odvija u crkvi, pred crkvom, na trgu i u skoro svim slobodnim prostorima grada. Sve zaključke o ovim događanjima možemo saznati isključivo preko grafičkih, slikarskih priloga.

U Vizantiji je slična situacija kao i na Zapadu - spektakli su bili vladarski, narodni i crkveni, što je crkva prihvatila i obilato je koristila u svrhe svoje propagande. U situacijama kada je dolazilo do progona pozorišnih trupa od strane crkve, trupe su se povlačile severnije u Evropu. Tako je hrišćanstvo pomoglo razvoj pozorišta, igara ali i ovde bez posebno izgrađene zgrade.

Kasni srednji vek se upoznaje sa antičkim dramatičarima Plautom i Terencijem, što utiče da se prelazi na profane teme-zanimanje za ovovremeni život (Paris, Oxford, Cambridge). Igra se odvija po kućama, intelektualne je prirode i odvojena je od crkve (commedia erudita).

Sledeći period Renesansa, još nije potvrdio urbanu pojavu pozorišta osim engleskog i italijanskog slučaja, uz naglašavanje njihove prigodnosti i konstruktivne improvizacije.

XVII vek zaključuje razdeobu površina/prostora pozorišta, da bi u sledećem XVIII veku gradska pozorišta završila svoje urbano postavljanje, što se dešava pred period klasicizma.

Period od Renesanse do XX veka autor naziva predigrom klasicizma gde se završava problem sastava pozorišta (u funkcionalnom smislu), pozorišne zgrade kao trajne građevine, dok u delu arhitektonskog oblikovanja, prema rečima Bruna Zevia, je "ponavljanje i traženje nadahnuća na razvalinama preživelih arhitektonskih stilova". Zanimljiva je i posve tačna opaska profesora Nikole Dobrovića da je eklektizam "ustvari podražavanje klasičnog stila".

Međutim, sva oprečna tvrđenja ne utiču na akciju koja se odvija u pozorišnoj sali, na sceni, gde pojava reditelja unosi nove odnose u izvršenju svakog pozorišnog zadatka.

Porast tehničkih mogućnosti (skoro neograničenih) i prihvatanje različitosti u postavci odnosa gledalište/scena u četiri varijante (kutiJa, proscenium, otvorena scena i centralna scena) bez obzira na već izražena nacionalna svojstva, doprinose u odgovarajućim stilskim odredbama - stalna pozorišna zgrada postaje istaknuta građevina u gradskom tkivu.

Dug je put stvaranja pozorišne građevine od putujućih, pozorišnih trupa na tačkovima do stalne zgrade u gradskoj teritoriji odnosno mesta civilizacijskog i kulturnog središta/dostignuća. Ono, nekada, a i sada je slika društva, jedna od teza autora, kome nisu potrebni dodatni, verbalni komentari.

Posle dovoljno i iscrpno opisane situacije na Balkanskom poluostrvu, te interesantnim i novim tumačenjima fresko slikarija u završnoj reči autor objašnjava cilj ovakvog teksta "na popularniji način" izvedenog. Prihvatajući sve autorove razloge a podvlačeći da je njegovo upoznavanje ovom materijom najčešće se dešavalo oči u oči, jer to

jedino omogućava kritičku ocenu dela, hteo bih ovom prilikom da podsetim autora, da na osnovu njegovog dosadašnjeg rada o pozorištu (celini svih događanja u njemu i oko njega) ovaj prilog, bez obzira što nema fuss-nota, veoma dobro može da posluži i stručnjacima, posebno studentima arhitekture i istorije umetnosti. Evo i zbog čega:

Ovako načinjena knjiga na najbrži način nas upoznaje i sa idejama koje su uvek pratile pozorišna događanja. U dnevnom zaboravu, a sadašnjem životu, pojavljuju se i kod nas ideje - nekada će nas ovaj tekst upozoriti na naša galama oko "novosti na daskama", u pozorišnom postupku desila se mnogo pre sadašnjeg momenta. Tu, pre svega, mislim na promenu mesta/prostora odvijanja pozorišne radnje - "selenje" gledalaca ili u vrstama pozorišnih zbivanja koja ne pripadaju jednoj vrsti već su pomešani itd.

Nesumnjivo da postojanje već obrađenih i dokazanih teza u doktorskom radu kandidata (1980), potom knjiga *Istorija arhitekture pozorišta, kazališta, gledališča i teatar Jugoslavije i Evrope* (1986), kao i u delu o istoj temi "objavljeno u inostranstvu 2016" dopustile su autoru da u sažetijem obimu progovori o istoj temi posvećeno obrazovanijem čitaocu i svim onim zaljubljenicima pozorišne umetnosti.

Obzirom na sužene uslove vremena a tražene potrebe za ovakvom vrstom građevina, temeljnije upoznavanje sa prirodom mesta odvijanja ovih akcija - ovakav prilog doprinosi razmišljanju i potrebnom uključivanju svih kulturnih slojeva društva koje sebe proglašava demokratskim. Iz tih razloga, neophodno je da knjiga profesora Žorža Popovića bude štampana, jer njena višeznačna upotreba, u svakodnevnom životu, posebno će biti objektivna oslonac i opomena za sve krojače istorije po ličnoj meri.

Krajnji zaključak je jednostavan: svežina teksta u tumačenjima koja ne izazivaju dileme, obzirom da je sve ovde napisano na temelju ogromnog rada i direktnog upoznavanja sa delima, potrebnog i neophodnog kritičkog mišljenja, odmerenom procenom opštih, društvenih situacija i njihovog uticaja na predmet ispitivanja i na kraju, jednom već iskazanom željom, da ovo delo profesora Žorža Popovića - ovaj plemeniti napor - postane svojina onih kojima je namenjeno.

Prof. dr Branislav Milenković

ТЕАТРИ - ПИЛОНИ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

У антрополошком тоталитету homo sapiensa значајну компоненту чине карактеристике његовог психофизичког устројства. Можда због тога што се не манифестује свакодневно, као друге ноторне радње за одржавање егзистенције, лудистички састојак карактера индивидуе, односно менталитета одређене заједнице, није толико назначен да би био уочљив. Испред њега су биолошке потребе живих бића, одевање, лична и колективна заштита, комуницирање, израда потрепштина итд.

Игра и песма били су, јесу и биће оваплоћење човекове потребе за исказивањем душевног стања, у распону од френетичне радости до дубоке туге. Експанзија ове врсте у понашању извире из иманентне потребе људи за растерећењем, релаксацијом... све у циљу успостављања равнотеже екстремних видова психолошких и телесних стања. Зрелије, комплексније, више фазе од примарних лудистичких манифестација током дугог тока еволуције и развоја цивилизације обликују савршеније манифестације у културно-забављачкој сфери - позоришне представе!

Писана историја бележи специфичне манифестације здруженог дејства песме, игре и говорења које у суштини садрже идентична својства, циљеве и амбијенталне условљености... од ритуалних скупова родовско-племенских заједница, преко свечаности протоурбаних деспотија, старовековних или феудалних играказа свих врста... до данашњих облика позоришних представа. Околност да *када се разговара топови ћуте* надовезује се на истину да *ко пева зло не мисли...* што све уобличује амбијент мирољубивог понашања, како појединачно тако и етничких заједница.

Овим најсажетије описаним реперима једне од културних сфера, триангулисана је феноменологија театра на фону социополитичког устројства људских заједница у глобалу. Битно је да се схвати да је естрадна приказивачка делатност тј. **лудизам**, као категорија социополитичког (у крајњој консеквенци и идеолошког) порекла, уткан у структуру и методологију одржавања власти и да је један од манифестних модалитета моћи владајућих олигархија, давно исказаног чувеном глосом - *Panem et circenses!* Ово суштаство центара моћи генерише развојни процес театра који, *vice versa*, култивише одређену друштвену заједницу и даје оплемењавајућу глазуру владајућој олигархији. Сазнање о овој интеракцији битно детерминише приступ разради материје. У том смислу, аутор књиге испреда разуђену историјску сагу тоталитета појма театра попут оријашке тканице саткане од мноштва разнобојних трака. Квалификованост аутора, *en générale*, за бављење овом сложеном и врло деликатном материјом проистиче из дивотног подухвата тј. да је нашој култури подарио капиталну студију *"Историја архитектуре позоришта Југославије и Европе"*.

Може се рећи да је проф. Поповић дубоко огрезао у овој материји, у најпозитивнијем смислу ове речи. У својству професора на ФДУ у Београду, као инжењер архитектуре, пројектант, теоретичар и есејиста богатог опуса... те као ерудита и аутор запажених књига из прозаичне техничко-градитељске сфере, аутор наступа у одори компетентног арбитра у области позоришне проблематике уопште, посебно у сфери функционално-структуралног и морфолошко-архитектонског уобличавања објеката. Током обрађивања заиста големог историјата позоришне уметности, са тежиштем на архитектури објеката, аутор је током минуциозног истраживања постојећих модалитета (укључујући виртуелне претпоставке и некадашње могуће варијабле) доспевао у ситуацију да проналази, анализира и разврстава обиље архивског материјала који нема директне везе са градитељским аспектом театра. Усредсређујући се на ужу тему - архитектуру позоришта, а по

вокацији педагога на ФДУ и специјалисте за позоришну архитектуру, аутор не запоставља ниједну од ових, условно речено, споредних појмова, одредница, чињеница. Све те расејане, наизглед споредне ситнице, постају врло корисни каменчићи раскошног мозаика који представља историјску стереораму суштине и вишемиленијумског развоја позоришне уметности.

Проф. Поповић их проучава поступком искусног аналитичара и од њих гради додатне елементе као посебне тематско-информатичке структуре које, попут моћних контрафора на боковима готских катедрала, одучујуће технолошко подупиру главни брод објекта... овде историографско-теоријску нит књиге *"Театри Европе - историја архитектуре позоришта"* од пра-праисторије до данас!

Другим речима, резултати проучавања свих појавности. антрополошке, расне, етнолошке, верске, социолошке, идеолошке, политичке, технолошко-техничке, привредне, културолошке, уметничке и тсл. области постају гране разлистале оријашке крошње ове Историје. Бродећи храбро и вешто кроз Сцилу и Харибду горе наведених, исторично меродавних и интерактивних утицаја, аутор је успео да кормило свог истраживачког једрењака задржи на задатом курсу... да подробно и арбитрарно докучи и обелодани побуду, извориште, смисао и значај крунског антрополошко-културолошког феномена - ПОЗОРИШТА! Тог интегралног лудистичког састојка сваке друштвене скупине... од микро ентитетских, преко макро етничких до мега државних заједница.

Одајући високо признање ауторима постојеће историографске публицистике на тему позоришта, проф. Поповић нам саопштава да су њихова дела оријентисана према феноменолошким појавностима позоришта у смислу организације, репертоара, глумачких достигнућа, односа са публиком, интеграционих токова широм Европе и тсл. Сфера архитектуре и материјално суштаство објекта остајало је често изван видокруга тих аутора. Као да су позоришне зграде и ефемерни, али врло утилитарни, полигони путујућих ансамбала нешто што се подразумева *sui generis*?!

Показаће се, међутим, да је за устоличавање заиста правог, званичног јавног позоришта неопходан главни услов - сопствено здање! Ма какво, колико и где... али да је стандардна и превасходна намена објекта - позоришна представа, Поделу ове књиге на стилске епохе аутор заснива на сукцесивним епизодама формирања категорије сталног гледалишта, независно да ли се ради о тзв. дворској институцији, прелазном облику или дефинитивно - народном позоришту! Небројене контроверзе, апсурди и парадокси уграђени су у ове историјске токове за које не постоје много сличних примера у стасавању националних култура, овде европских све до периферних балканских.

Током двадесет година, наоружан стрпљењем и акрибијом експерта позоришне феноменологије, проф. Поповић понире у ретке расположиве документе протеклих епоха и савременог доба. Дедуктивним начином реконструисао је ако не непорециве чињенице, бар разложне претпоставке које би упућивале на некадашње манифестације које су сукцесивно еволуирале у позоришни живот какав данас познајемо.

Треба заиста смелости и пасиониране привржености задатку да би се из тог несистематизованог фондуса дочарала не толико друштвена атмосфера, технолошки ниво и услови одржавања позориштарија, већ и претпоставка о изгледу, величини и нивоу функционисања наречених објекта. Јер, аутор ипак остаје пре свега архитекта, настојећи да на фонду свих пратећих појавности и различитих друштвених констелација прихватљиво реконструира или приближно скицира панораму европског театра и припадајуће доказнице о модалитетима његовог функционисања и материјална, грађевинског и стилског облика. Све на фонду минуциозног реконструисања дугог процеса развоја антрополошког лудистичког феномена - од комедијантских, дворских или пучких играка до вашарских или црквенозаветинских забава у извођењу путујућих дружина "глумаза" (*buffones, hystriones, скомраси...*) како их аутор документарно прецизношћу назива.

Повремена тенденција аутора да полемиче са ауторитетима у театролошкој сфери није заснована на евентуалној тежњи да наметне нека своја гледишта као арбитрарне изрицаје, већ је у функцији суперпонирања различитих становишта, а на располагању свима који *сабирањем два и два добијају четири* и имају сопствене критеријуме у овој области културе, политикологије и историје.

Како проф. Поповић рутински располаже разложним објашњењима и релевантним документима, на читаоцима је да се одреде. Оно што нас наводи да чак априорно прихватимо ауторове верзије, у смислу *carte blanche* потписа, јесте увереност верзиранијег читаоца у изузетну научнотеоретску и емпиријску утемељеност овог доказаног *архитект* театролога... не само са аспекта тектонике или стилске архитектонике театара.

Чак и при некој пат-позицији сучељених становишта, у смислу *моја реч против твоје*, предност ауторова је у томе што овој феноменологији приступа са свих могућих нивоа и вектора промишљања, за разлику од других театролога који, како смо већ истакли, знају много тога али о грађевинским аспектима позоришта нису превише упознати!

Додатни валер овог занимљивог, слојевитог дела је у необично снажном "адитиву" историографског промишљања материје. Пратимо кроз цело штиво порођајне муке конституисања позоришта у земљама/државама које се током одређених раздобља и стилских епоха напореда конституишу - политички, урбанолошки, културолошки, административно и војно.

То је мизансцен историјске позорнице, са симболичном ротационом бином, кулисама, пропадалиштима и цуговима којим аутор смишљено употпуњује врло занимљиву материју и успешно реконструира стање,

атмосферу, обичаје, односе, догађаје... да би доспео до сазнања о нивоу друштвене, позоришне, техничке и сваке друге културе тога доба.

Све то подсећа на вивисекцију када форензичари трагају за једва приметним траговима нечега што треба у мукотрпном поступку селекционисања, специфицирања, аналитичког систематизовања и синтетизовања да пружи слику о елементима који интегрисани у неразлучиву целину стварају релевантни доказни материјал.

Прилично ретка у нашој популарно-стручној публицистици, књига *"Театри Европе"* својом слојевитом, поливалентном градитељско-театарском и културолошко-историографском категоријалношћу препоручује се управо том одликом, како мултидисциплинарном стручном тако и најширем читалаштву. Штиво је писано лапидарним језиком, разумљиво у формулацијама и конотацијама. Уочљиво је од прве до последње странице да је сачињено са платформе апсолутног познавања театарске феноменологије у тоталу. Аутор прилаже библиографију, изворе и објашњења. Илустрације у већини случајева својом дагеротипском ликовном фактуром или древним аутентичним бакрорезима сугеришу идентичну гаму тј. историјску ликовну патину али и појмовно-смиасони сфумато који, не без латентне намере, постаје саставни део маглично сенчених секвенци Историје.

Кређибилитет аутора управно је сразмеран са његовим до тада кључним референцама. Да је та врста ефекта по ауторе историографске или макар путописне литературе незамењива, уверио сам се лично у многим сличним ситуацијама. Као илустрацију тих ефеката помињем чињеницу да је својевремено маса лаичке публике *Филмског фестивала* у Пули управо посредством њене Арене појмовно "апсолвирала" римску епоху, доживљавајући филмске глумце и редитеље као гладијаторе! "Архајску апликацију" туристи из целог света доживљавају на култном атинском Партенону или спектакуларном Ангор Вату.

Ипак, све је то бледа сенка у поређењу са представом *Аида* на сцени *Каракалиних терми* у Риму, када студент архитектуре уживо одгледа чинове током којих оријашком сценом парадиреју запрежне дворске двоколице. Камена седишта углачана су од облина римског плебса пре цигло пар миленијума! Врхунску катарзу доживљавам на мексичком полуострву Јукатану када са врха зарубљеног зигурата (пирамиде) Чичен Ице осматрам кружни хоризонт суве џунгле која је, у длаку исто таква, постојала пре много хиљада година. Поента је у кошмарном сазнању архитекте-глобтротера да је панораму посматрао ослоњен на камени жртвеник на коме су блазирани племенски жреци најлепшим девицама ритуално вадиле жива срца!

Да све буде јасно... и тај морбидни чин одвијао се по стандардним правилима и саставним појмовима позоришне представе... са сценом, мобилијаром, глумцима и публиком која без даха прати "представу" тј. ритуалну верску егзекуцију! У том контексту, као из неког флуидног космоса, до наших умова допире далека претходница оновременог увида у горку чињеницу да је, авај - архитектура превише често - *слуга владајућих олигархија!* Чак и оних у доба Ацтека, Маја, Друида...

Будући свестан изузетне слојевитости садржаја и обима књиге, проф. Поповић се побринуо да потенцијалне читаоце упутује у њене кардиналне датости тј. да их усмери ка тоталитету смисла и порука које извиру као непресушно врло бујне понорнице. Томе служе наводи и искази аутора у *УВОДУ*, *ПРИСТУПУ ТЕМИ* и *ЗАВРШНЕ РЕЧИ* о *Првом* и *Другом делу књиге*.

Истовремено, овим поступком су и рецензенти, критичари и теоретичари у глобалу визирали своје струковно-писатељске пасоше за дуго путовање кроз неслућено занимљиве пределе Човекове цивилизације, од искона до данас! Као закључак, следи врло изражено задовољство овог рецензента што рукопис постоји, спреман за публикавање. Сматрам да тираж овог капитална дела треба да задовољи не само интелектуалце најширег образовног круга већ мора да доспе у руке ама баш сваког посленика драмске уметности (писаца, глумаца, редитеља, сценографа, дизајнера, кореографа, инспцијента, шаптача, сценских радника... све публике). Разумљиво, архитекте и конструкторе техничке механизације подразумевамо јер, по природи ствари, координишу искуства, знања и напоре наведених посленика.

Импресивни подухват др Жоржа Поповића заслужује потпору свих надлежних институција како би била објављена што пре у најбољем графичком дизајну.

Др Александар Миленковић

ТЕАТРИ = ПОЗОРИШТА, КАЗАЛИШТА, ГЛЕДАЛИШЧА

Дело које је пред нама *Театри Европе*, професора Жоржа Поповића, свеобухватно показује како је АРХИТЕКТА кроз време схватао значај, садржај и простор за реализацију театарске игре, те својим стваралаштвом - пружао тој игри одговарајући простор, објекат, зграду. Те архитектонске креације су, некада са већим, а некада са мањим успехом остваривале читаву лепезу различитих прохтева корисника, час са нагласком на простор игре - позорницу - час са знатном пажњом према делу намењеном публици, или за оба уједно. Овом књигом се увиђа да је свако доба развоја културе имало свој специфичан амбијент игре који је од АРХИТЕКТЕ добијао најпогоднију "одећу". Некада су то у питању били отворени простори (само позорница или простор који се само сценографски обрађивао), а некада су то биле велике удобне палате. Та разноликост позоришног објекта и његове "одеће" уско су везани за специфични развитак друштва, односно његових конзумената у датом тренутку. Развој архитектуре самог позоришног објекта је ишао по једној скоро континуалној узлазној линији, са само једним прекидом који одговара вековном застоју стварања опште културе скоро целе Европе. Текстом и бројним илустрацијама професор Поповић приказује сва та стања, којима успешно тумачи једну велику област градитељства - АРХИТЕКТУРЕ - која представља одраз

стваралаштва културе средине у којој настаје. Овим нам књига професора Поповића управо указује на то колико је архитектура у свим историјским периодима, била зависна од друштвеног развитка и његовог утицаја.

Архитекта Жорж Поповић је својом књигом обухватио све компоненте архитектуре спектакла-функцију-намену, конструкцију, урбану локацију простора, објеката, зграда и толико изразиту архитектонску естетику-лепоту дела позоришта, али је исто тако посебну пажњу дао и делу архитектуре сцене - сценографији - која је у свим историјским периодима имала посебан значај. Она се још од антике (помиње је Витрувије) па све до данашњих дана изнова ствара, мења и трансформише. Ентеријери су умели да садрже архитектуру руралног градитељства, природе, шуме, планине, пећине, у ствари све оно што чини амбијент у коме битишемо а све са циљем одигравања спектакуларних позоришних дела. На тај начин се тежило реализовању тражене илузије у позоришту.

Стварани амбијент су дали значајан оквир делима смишљеним за приказивање на ограниченом простору позорнице, а употребом декора је постигнут особени ефекат доживљаја сваке позоришне представе. Све ово је допринело стварању неопходног визуелног комфора гледалишта, што у ствари представља једну од главних улога театра. Одатле чињеница да су многе сценографије биле дела познатих архитеката и сликара који су умели да дочарају илузију позоришне сцене.

Кроз богато илустроване рељефе, фреске, цртеже, слике, аутор је успео да визуелно оживи текстуални део представе, чиме је постигао пуноћу у тумачењу садржаја и историје, не само архитектуре театра, већ и саме игре позоришних представа. Бројност илустрација (међу којима су многобројне ауторово дело), потврђују ауторову посвећеност и спремност за "претурање" по многим архивама, библиотекама и збиркама са циљем личне анализе и сагледавања зграда позоришта на чак три континента које су у датим периодима биле репрезентативна амбијентална остварења позоришне игре. Ово доприноси богатству писане речи која је пред нама и чини је незаобилазном литературом за сваког ко је заинтересован за ову тематику.

Сагледавши квалитет изложеног, специфичну презентацију, успех постигнут радом и сазнањима аутора о врло значајној области архитектуре и театра, сматрам да ово дело треба објавити у корист свих заинтересованих за позориште Европе кроз протекле векове.

Проф. др Љубиша М. Фолић

КАКО "PIŠE" ARHITEKTA

Zagledanom u delo pred sobom, pažnju mi prvo privlači Vitruvijev citat: "Ne piše se o arhitekturi kao što se piše istorija ili poezija". Ova misao me ne provocira da trigram za odgovorom na to kako se piše o arhitekturi već mi postavlja novo pitanje: "Kako arhitekta **piše** za pozorište?"

Naravno, svi putevi me vode ka Aristotelu i njegovoj "Poetici". Ako mu je verovati da istoričar treba da piše kako je "stvarno" bilo a pesnik "kako je moglo biti" onda me logika vodi do toga da arhitekta "piše" kako "jeste" ili, još tačnije "kako bi trebalo biti". Sve nas, okupljene oko arhitekture pozorišta, i istoričara i pesnika i arhitektu vezuje "ljubav prema mudrosti", filozofija, pitanje bitka koji čine sva trojica i čija realizacija u praksi opet zavisi od istog, čuvenog "biti ili ne biti, pitanje je sad".

Sledeće što, čitajući je, prepoznajem kod sebe je osećaj deteta koje se, nenadano, našlo u prodavnici skupih igračaka. Dramaturgija ove knjige, njen sklop, ili kako bi mi, koji se scenom i njenim uslovnostima bavimo, rekli "arhitektonska tabla", što je naziv koji u arhitekturi, verovatno, ima drugo značenje, vodi nas kroz istoriju pozorišta sve do današnjih dana. Autor to čini na veoma temeljan način prateći razvoj pozorišne arhitekture kroz epohu sve do današnjih dana, do pojave "modernog" teatra gde je moguće i ono što u starih Grka nije bilo, da publika predstavu prati sa sve četiri strane. Dakle, iako živimo u vremenu koje potire granice, i ovo "potiranje" je duboko zasnovano na svemu prethodnom, ono iz njega proizilazi i nije se pojavilo, tek tako, samo od sebe. Stoga bih rado, ovu buduću knjigu svrstao, ako ne među udžbenike, a ono sigurno među obaveznu literaturu na Fakultetu dramskih umetnosti, na predmetu "Istorija svetskog pozorišta i drame". Pozorište je uvek bilo, jeste i biće slika vremena u kojem živimo. Delo "TEATRI EVROPE - ISTORIJA ARHITEKTURE POZORIŠTA", na posredan način, zahvaljujući prijemčivom, jednostavnom rukopisu autora, razumljivom svakom ljubitelju pozorišta, bio on profesionalac ili (ono što je u teatru ipak najlepše) obična publika, ukazuje i na to kako je do ovakve slike i ovakvih društvenih okolnosti došlo.

I premda se s moje gledišta tačke, štošta prati naopačke, ovo specifično ostvarenje, koje korpusu teorije pozorišta itekako nedostaje, vraćajući nas počecima i vodeći nas do današnjih dana ukazuje na kulturnu vertikalu koja će, kako bi to rekao Dostojevski "spasiti ovaj svet".

S radošću što se ovakvo delo pojavilo,

Igor Bojović, dramski pisac i scenarista

Biografije recenzenata su na str. 247.